

De huid die niet mocht zweten

Het continentaal stelsel en de betekenis daarvan voor het
Koninkrijk Holland

JOHAN JOOR

Lodewijks koningschap en de problematiek van het continentaal stelsel zijn nauw met elkaar verbonden. De vestiging van het koninkrijk Holland vond plaats in het kader van Napoleons politieke, militaire en economische strijd tegen Engeland en Lodewijks val was het directe gevolg van zijn onvermogen om de blokkade van de 'Britse eilanden' volgens de wensen en bevelen van zijn keizerlijke broer te handhaven. In deze bijdrage zal eerst dieper worden ingegaan op het continentaal stelsel en zijn wording. Daarna komt de betekenis van het continentaal stelsel voor het koninkrijk Holland aan de orde. Daarbij zal ook Lodewijks in de historiografie bijna even vaak genoemde als gepezen onwillige houding tegenover de blokkadepolitiek nader worden bekeken. Hoewel internationaal de belangstelling van historici voor het continentaal stelsel lijkt op te leven in de laatste jaren¹, ontbreken afzonderlijke systematische Nederlandse studies over dit onderwerp eigenlijk nog geheel. Voor het tweede en derde deel heb ik dan ook nog vooral teruggegrepen op *De Adelaar en het Lam*, mijn studie over protesten in Nederland in de Napoleontische tijd, die in 2000 is gepubliceerd.²

Op 6 juni 1806, de dag nadat Lodewijk in een 'flitsceremonie' in de Tuilerieën in Parijs door zijn broer keizer Napoleon tot 'Koning van Holland' is uitgeroepen, zijn de hofambiance en enkele hoge gasten in het keizerlijk paleis te St Cloud getuige van een om diverse redenen interessante Bonapartistische familiescène. Juist gezeten aan het middagmaal laat Napoleon zijn favoriete neef Napoleon-Charles, ook 'Petit-chou' genoemd, de eetzaal binnenkomen om hem voor alle aanwezigen een fabel van La Fontaine te laten declameren, die hij hem die ochtend heeft geleerd. De drie en een half jaar oude zoon van Lodewijk en Hortense kwijt zich daarop enthousiast van zijn taak en begint met verve en onder grote hilariteit van Napoleon *De kikkers die een koning vragen*

1 Zie het werk van Silvia Margazalli, *Les boulevards de la fraude: le négoce maritime et le Blocus continental 1806-1813: Bordeaux, Hambourg, Livourne* (Villeneuve d'Ascq 1999) en van Katherine B. Aaslestad, 'The Civilian Experiences of the Continental Blockade in Northern Germany', symposium-bijdrage Londen, 25 febr. 2006 (publicatie in voorbereiding)

2 Johan Joor, *De Adelaar en het Lam. Onrust, opruiing en onwilligheid in Nederland ten tijde van het Koninkrijk Holland en de Inlijving bij het Franse Keizerrijk, 1806-1813* (Amsterdam 2000).

op te zeggen. In deze fabel wenden ontevreden kikkers zich tot Jupiter met een verzoek om hun democratische staat door een potentaat te laten regeren. Jupiter is daartoe bereid en zegt de kikkers toe een koning te zullen zenden. Hij slingert daarop een stuk hout in de plas en gelast de waterbewoners de bevelen van hun koning op te volgen. Als de kikkers eenmaal van hun eerste schrik gekomen zijn, merken zij dat hun koning niet veel meer is dan een dood stuk hout. Ontevreden met hun lot beklagen de kikkers zich bij Jupiter, die daarop vertoornd een kraanvogel stuurt, waardoor zij worden verslonden.³

Napoleon is buitengewoon in zijn schik over de prestatie van zijn kleinzoon, terwijl Lodewijk de voordracht van zijn zoon begrijpelijkerwijs maar matig kon waarderen.⁴

In de eerste plaats werpt deze scène, los van de dynastieke problematiek en de merkwaardige figuur dat Napoleon-Charles Lodewijks zoon en tegelijk Napoleons kleinzoon was, nog eens een extra licht op de persoonlijke verhouding tussen Napoleon en Lodewijk. Het voorval doet vermoeden dat Napoleon er een sardonisch genoegen in schepte om Lodewijk, die door de vroege dood van hun vader en zijn opgelegde huwelijk in 1802 toch al in een moeizame betrekking tot zijn negen jaar oudere broer stond, in het openbaar te vernederen. Lodewijks houding ten opzichte van zijn broer werd dan ook gekenmerkt door een grote mate van ambivalentie. Enerzijds had hij een oprechte bewondering voor hem en was hij geneigd om Napoleon in alles te volgen. Anderzijds werd hij ook zeer gefrustreerd door de wijze waarop en de mate waarin zijn broer zijn leven bepaalde. Hoewel behorend tot wat in de klassieke historiografie wel de *petite histoire* wordt genoemd, zou deze ambivalentie voor Lodewijks koningschap niet zonder gevolgen blijven.

De scène geeft tevens een goede indruk van Napoleons hoog verheven politieke zelfbeeld, namelijk functionerend als een oppergod, en direct daaraan verbonden van de lage dunk die hij op dat moment had van Schimmelpennincks Bataafse Gemeenebest en de Bataafse delegatie die sedert april 1806 in Parijs was om hem deemoedig om een Napoleonide te komen verzoeken. Voor hem waren de Bataven niet meer dan 'kikkers' die even dom als zwak het liefst zelf hun 'democratie' – hoe toepasselijk – voor een 'potentat' wilden inruilen.

De fabel symboliseert voorts de functie en de inhoud van Lodewijks koningschap, namelijk ter afschrikking en niet in staat tot zelfstandig handelen, en schetst tegelijk een inlijvingsscenario dat eigenlijk al onafwendbaar lijkt. Ten-

3 'Les grenouilles qui demandent un Roi'. De fabels verschenen in de periode 1668-1694. Ik heb de Franse versie geraadpleegd in: Jean de la Fontaine/ Jacques A. Naigeon, *Fables de la Fontaine, suivies d'Adonis, poème* (Paris 1817 (1799)). 'Jupin' stuurt in tweede instantie 'une grue' (= kraanvogel). Zie voor een vertaling van deze fabel: Jean de la Fontaine, *60 fabels* (Huizen z.d.), 24. In dit werk is sprake van de titel 'De kikvorsen die een koning vragen'. Zie voor een latere ver- en hertaling: Jan van den Berg, *De fabels van La Fontaine. Hertaald door Jan van den Berg* (Antwerpen/Amsterdam 1990). Hierin is sprake van 'Zeus' i.p.v. 'Jupiter' en de titel 'De kikkers die een koning vragen'.

4 Wim Zaal (ed.), *Lodewijk Napoleon, Koning van Holland. Gedenkschriften. Gekozen, vertaald en met getuigenissen van tijdgenoten vermeerderd* (Amsterdam 1983), 22.

Het continentaal stelsel

Het begrip ‘continentaal stelsel’ kan voor enige verwarring zorgen. Hier wordt onder het continentaal stelsel het systeem verstaan dat Napoleon op 21 november 1806 in Berlijn per decreet invoerde, waarbij hij de ‘Britse eilanden’ in ‘staat van blokkade’ stelde. Concreet hield deze maatregel in dat voortaan alle goederen-, personen- en postverkeer op en van Engeland en zijn koloniën op straffe van verbeurdverklaring en krijgsgevangenschap waren verboden en dat er tevens een direct einde moest komen aan alle binnenlandse handel in en opslag van Engelse waar.⁵ Dit Decreet van Berlijn, waarmee de continentale blokkade werd ingesteld, had echter een lange voorgeschiedenis, waarbij voor een goed begrip een onderscheid moet worden gemaakt tussen het politieke ‘Napoleontisch statenstelsel’ of *système continental* en de economische blokkade of *blocus terrestre*.

Het *système continental* greep in oorsprong terug op de oude Franse revolutionaire expansiepolitiek naar de ‘natuurlijke grenzen’. Napoleon was deze politiek al snel nadat hij in 1799 de macht had gegrepen naar eigen inzichten gaan modelleren; daarbij wordt de formele annexatie van Piemonte in 1802 wel als het breekpunt gezien. Voor het eerst sinds de Revolutie kon een uitbreiding van het Franse gebied feitelijk niet meer vanuit de behoefte aan ‘natuurlijke grenzen’ worden gelegitimeerd. De essentie van het statenstelsel waaraan Napoleon daarna stelselmatig bouwde, was dat hij het Franse territorium en de Franse invloedssfeer uitbreidde door annexaties van gebieden en de stichting van vazalstaten, waarbij deze onderworpen en afhankelijke gebieden ten opzichte van Frankrijk in een structureel ongelijke positie werden geplaatst. Zij moesten niet alleen voor politieke en militaire ondersteuning zorgen maar zij werden ook economisch als continentale Franse wingewesten beschouwd. Aan deze politiek zou het uitroepen van het Keizerrijk in 1804 nog een nieuwe dimensie toevoegen. Niet alleen doordat Napoleon zijn regime hiermee zeer bewust een ideologische kleuring gaf door zich expliciet op de grote bouwer van een Europees rijk, Karel de Grote, te beroepen, maar ook doordat de interne logica van een keizerrijk de deur openzette naar een verdere refeodalisering van Europa op Napoleontische voet. Een keizer roept nu eenmaal koningen uit.

Ook het tweede element, ‘de blocus’, was een erfenis uit de tijd van de Revolutie en het Directoire. Aan de *blocus* lag de onderlinge concurrentie ten grondslag tussen Engeland en Frankrijk op de Europese markten voor koloniale waren en textielproducten, die al vanaf de Spaanse successie-oorlog (1701-1714) voor veel oorlogsdynamiek had gezorgd. De Franse Revolutie had de mercantiele verhoudingen tussen beide landen, die in 1786 tijdelijk door een handelsverdrag waren gepacificeerd, direct weer op scherp gezet of beter gezegd tot een ongekend gewelddadig niveau gedreven. In 1793 brak de eerste van de zes

5 Joor, *De Adelaar en het Lam* (noot 2), 413.

Coalitieoorlogen uit, waarin Engeland en Frankrijk twintig jaar lang bijna ononderbroken als aartsvijanden tegenover elkaar zouden komen te staan. De oorlog ging spoedig begeleid van een reeks van maatregelen en tegenmaatregelen, waarbij de scheepvaart en onderlinge handel steeds verder aan banden werden gelegd. De wederzijdse uitsluitingen culmineerden in 1796 en 1798 in wetten van het Directoire, waarbij respectievelijk een totaalverbod werd ingesteld op de invoer van Engelse manufacturen in Frankrijk en inbeslagname werd gelast van alle schepen die Engelse koopwaar vervoerden, ongeacht hun vlag.⁶ Hoewel Napoleon na zijn machtsgreep de Wet van 1798 zou terugdraaien, zou een protectionistische politiek ten aanzien van de Franse handel en industrie toch een pijler blijven van zijn beleid. Daarbij kwam dat hij overeenkomstig zijn fysiocratische uitgangspunten, die het primaat van een volkshuishouding bij de landbouw legden, de export van graan verbood. In 1801 verscherpte hij bovendien het toezicht op illegale invoer door de 'Direction générale des douanes' in te richten, die door Jean-Baptiste Collin spoedig tot een geducht anti-smokkelleger zou worden omgebouwd.⁷

In het continentaal stelsel dat in 1806 werd gedecreteerd zijn de elementen van het Napoleontische statenstelsel en de *bloclus* geïntegreerd, waarbij de laatste feitelijk van een nationaal naar een continentaal niveau is getild. Doordat het Decreet van Berlijn een rechtstreeks gevolg was van de Franse overwinning op Pruisen, voegde zich bij de politieke en economische bovendien een sterk militair-strategische component. Na zijn overwinning controleerde Napoleon de Duitse Noordzeekust met de mondingen van de grote rivieren en die situatie leek het mogelijk te maken dat de invoer van Engelse producten op het continent daadwerkelijk substantieel kon worden beperkt. Napoleon meende met de blokkade twee vliegen in één klap te kunnen slaan: in de eerste plaats konden de eigen textielindustrie en handel in koloniale producten worden bevorderd, maar belangrijker nog was dat, in de tweede plaats, Engeland door een gebrek aan afzetmarkten in een financiële crisis zou worden gestort die weldra gevolgd zou worden door een algemene volksopstand. Zo zou de keizer zijn aartsvijand op de knieën kunnen dwingen, nu dat militair niet meer mogelijk was aangezien de Derde Coalitieoorlog een jaar eerder tot een Franse dominantie van het continent en een Engelse alleenheerschappij op zee had geleid. In de preambule van het Decreet stond dan ook dat het besluit tot 'een onafgebroken fundamenteel grondbeginsel des rijks' was verklaard.

Het beleid van Lodewijk Napoleon

De proclamatie van het koninkrijk Holland paste niet alleen politiek in de verdere uitbouw van het statenstelsel waaraan Napoleon na het aflopen van de

6 Marzagalli, *Les Boulevards de la Fraude* (noot 1), 70-71.

7 Roger Dufraisse, Michel Kerautret, *La France napoléonienne. Aspects extérieurs 1799-1815; Nouvelle histoire de la France contemporaine 5* (Paris 1999), 43 en 65.

Derde Coalitieoorlog met nog meer ijver was gaan werken; ook het economische motief ontbrak bij de vestiging niet. Vanaf het begin wenste de keizer, middels een regime in Holland dat door familiebanden aan hem was gebonden, de controle op de handel met Engeland te verscherpen. Dit klemde te meer daar op 16 mei 1806 Engeland bij een 'Order of the Council' de kust van Brest tot en met de monding van de Elbe voor drie maanden – maar deze periode kon steeds worden verlengd – in staat van blokkade had gesteld.

Vanaf het moment dat het Decreet van Berlijn daadwerkelijk werd uitgevaardigd zou de blokkade de verhouding tussen Napoleon en Lodewijk volledig gaan domineren en een bepalende factor worden voor het voortbestaan van het Koninkrijk Holland. De escalatie van het conflict valt goed te volgen in de correspondentie die de gebroeders Bonaparte in de jaren 1806-1810 met elkaar voerden. Al snel zou de keizer de koning van Holland met verwijten over zijn onwil overladen en zag hij ervan af om diens rijk tot ver in Westfalen en Noordwest-Duitsland uit te breiden, zoals hij, naar hij later zou schrijven, oorspronkelijk van plan was geweest.⁸ Reeds op 19 maart 1807 bitste Napoleon dat Holland een 'province Anglaise' was geworden, een verwijt dat in latere jaren nog diverse malen zou worden gemaakt. Van zijn kant probeerde Lodewijk, soms op zeer gekwetste wijze, zijn broer te overtuigen dat hij zijn uiterste best deed om het continentaal stelsel te handhaven, waarbij hij, zij het dit maal volgens zijn memoires, op zeker moment in wanhoop verzuchtte dat zijn broer beter 'de huid kon beletten te zweten'.⁹

De controverse verscherpte snel na de afkondiging van het Decreet van Milaan in december 1807, waarbij de neutrale scheepvaart feitelijk werd verboden. De botsingen stapelden zich op totdat het conflict in juni 1809 een voor Lodewijk fatale wending nam, als gevolg van zijn beslissing om Amerikaanse schepen in de Hollandse havens toe te laten. Napoleon liet Lodewijk direct weten dat wat hem betreft Frankrijk en Holland op voet van oorlog waren gekomen en besloot feitelijk op dat moment definitief tot de inlijving. De Engelse aanval op Zeeland een maand later, die vooral gericht was op Antwerpen, zou de normalisering van de verhouding tussen de gebroeders Bonaparte volledig torpederen en de deur voor Napoleon open zetten naar een gefaseerde annexatie van het koninkrijk Holland. Op 23 mei 1810 meldde Napoleon de terugtrekking van de Franse ambassadeur en schreef hij Lodewijk even gekrenkt als woedend: 'Ne m'écrivez plus de vos phrases ordinaires; voilà trois ans que vous me les répétez et chaque instant en prouve la fausseté'. Hij beëindigde deze brief daarop met 'C'est la dernière lettre que de ma vie je vous écris'.¹⁰ Ruim een maand later zou Lodewijk, verstoten door zijn broer en bevreesd voor het na-

8 Joor, *De Adelaar en het Lam* (noot 2), 82.

9 'Empêchez donc la peau de transpirer!', in: Louis Bonaparte, *Documens historiques et réflexions sur le Gouvernement de la Hollande* (3 Vol., Paris 1820) I, 273. In de Nederlandse vertaling: 'Het ware beter dat gij der huid alle uitwaseming zocht te beletten', in: Idem, *Gedenkstukken en Aanmerkingen over het Bestuur van Holland* (3 dln., Amsterdam 1820) I, 240.

10 Félix Rocquain, *Napoléon I et le roi Louis* (Paris 1873), 276-277.

deren van een Frans bezettingsleger met in zijn kielzog een regiment douaniers, afstand doen van de troon om meteen daarop te vluchten naar Oostenrijk.

Hoewel Lodewijk bij de handhaving van het continentaal stelsel zeker veel water bij de wijn heeft gedaan, onder andere door ruimhartig zelf invoervergunningen af te geven, lijkt er bij een nadere beschouwing toch ook een zekere oprechtheid te zijn geweest in zijn pogen om aan de blokkadebepalingen van zijn broer te voldoen. Het beeld van een halsstarrige en volstrekt onwillige Lodewijk, dat zich in de historiografie heeft vastgezet, klopt dan ook niet. Vanaf december 1806 heeft Lodewijk op twee manieren gepoogd om de keizerlijke bepalingen inzake de blokkade na te leven. In de eerste plaats vaardigde hij een reeks van decreten, besluiten en kabinetsorders uit; in de tweede plaats, en deels parallel hieraan, liet hij controlediensten opzetten en instandhouden, die de illegale communicatie met Engeland moesten voorkomen en tegengaan.

Van de verschillende besluiten die Lodewijk uitvaardigde om vorm aan de blokkade te geven zijn de decreten van 15 december 1806, 23 januari 1808 en 31 maart 1809 de belangrijkste. Het eerste was Lodewijks reactie op het Decreet van Berlijn. Lodewijk kondigde aanvankelijk de blokkademaatregelen alleen af in het door Holland bezette Oost-Friesland, wat gezien de wordingsgeschiedenis van het Decreet van Berlijn niet eens een onlogische gedachte was. Vanaf maart 1806 waren Engeland en Frankrijk door de problematiek rond Hannover namelijk in een spiraal van maatregelen en tegenmaatregelen terechtgekomen, die vooral waren gericht op de blokkade van de Weser- en Eemsmonding. Bovendien stond in het Decreet van Berlijn formeel niets over een *verplichting* aan de satellietstaten tot een zelfde blokkadebeleid. Het tiende artikel merkte op dit punt alleen op, dat 'de Koningen van Spanje, Napels, Holland en Etrurië van de blokkade in kennis zouden worden gesteld'. Door de plichten formeel niet te verankeren zou Napoleon, wat Holland betreft, de ruimte hebben om een spelletje van kat en muis te gaan spelen met Lodewijk. Naar gelang de omstandigheden kon de keizer de touwtjes strakker aantrekken of juist laten vieren in het gezamenlijke Hollands-Franse blokkadebeleid. Het spel werd meteen in gang gezet. Weliswaar werd in het Decreet van Berlijn niets expliciet over de verplichtingen van de koning van Holland gezegd, maar in de praktijk eiste Napoleon diens volledige inzet wel degelijk. Lodewijk schrok ernstig van de kritiek en kondigde haastig – en zonder veel blijk van onwil te geven – het zojuist genoemde Decreet van 15 december 1806 af. De belangrijkste bepaling van dit decreet was, dat tot nader order geen schip uit een Hollandse haven mocht vertrekken of in een Hollandse haven mocht worden gelost zonder speciale koninklijke toestemming. Verder werden alle vissers verplicht om hun schepen bij vertrek en aankomst door de bevoegde instanties te laten controleren en werd van de stuurlieden daarenboven gevraagd een eed af te leggen, waarin zij moesten zweren dat zij op zee geen contact zouden leggen met 'enig schip of vaartuig'.

Het tweede genoemde decreet, van 23 januari 1808, was een reactie op Napoleons Decreet van Milaan. Lodewijk ging nu over tot een volledige sluiting van

‘alle havens van het Koninkrijk voor alle schepen en vaartuigen hoe ook genaamd’. Ook voorzag dit nieuwe decreet in de stationering van militairen aan boord van vissersschepen, die met de visvangst mee zouden gaan; kennelijk was de eed van de stuurlieden niet voldoende effectief geweest.

Het laatst genoemde Decreet, van 31 maart 1809, was tenslotte een logisch gevolg van een tussenbesluit dat de volledige sluiting van de havens nog eens had bekrachtigd, maar daaraan wel een termijn tot april 1809 had gesteld. Het decreet viel feitelijk in twee delen uiteen. In het eerste gedeelte werden nogmaals alle ‘handel, briefwisseling en gemeenschap met Engeland’ uitdrukkelijk verboden; in het tweede deel werd voor een effectievere controle voorzien door de oprichting van een aparte Dienst der Douanes naar Frans model.

Afgezien van de bijstand van de ministers van Marine en Oorlog in de strijd tegen de smokkel en de illegale contacten met Engeland – die ik hier verder niet behandel – behoorde, vóór de komst van de Dienst der Douanes, het toezicht op de blokkade tot het ressort van de ministers van Financiën en van Justitie en Politie. Van deze twee departementen hadden de commiezen van convooien en licenten van het ministerie van Financiën de oudste ‘rechten’. Zij waren formeel als enige ambtenaren bevoegd om bij verdenking van smokkel visitaties van personen en, onder procedurele voorwaarden, van woningen te verrichten. Een groot probleem was echter dat het handhaven van de blokkade meer behelsde dan alleen het toezicht op het goederenverkeer. Er moest ook een wakend oog worden gehouden op de in- en uitstroom van correspondentie en op het personenverkeer. Deze controle van post- en personenverkeer behoorde goed beschouwd niet direct tot de competentie van het korps convooien en licenten en ging, buiten dat, zijn praktische mogelijkheden verre te boven. Voor dit controlewerk zou Lodewijk dan ook een beroep gaan doen op de ambtenaren van het ministerie van Justitie en Politie dat door hem in juni 1806 werd georganiseerd.

Binnen het bestek van deze bijdrage kan slechts beperkt op de wording van het politieapparaat onder Lodewijk Napoleon worden ingegaan. Zeer in het kort bestond deze eruit dat vanaf augustus 1806 in Harlingen, Amsterdam en Rotterdam commissarissen-generaal van politie werden geïnstalleerd, waaronder in zes havens en kustplaatsen commissarissen van politie kwamen te ressorteren. De taak van al deze politieambtenaren bestond in hoofdzaak uit het houden van toezicht op het scheepvaartverkeer, waarbij zij in het bijzonder paspoorten, vrachtbewijzen en dergelijke moesten controleren. Als een soort neventaak kregen de commissarissen van politie ook de opdracht om in hun ‘plaats van stationnement’ te letten op de ‘publieke geest’ en de openbare orde. Een belangrijke reorganisatie van het politieapparaat vond plaats in het begin van 1808, vrijwel direct nadat de 38-jarige procureur-generaal Cornelis Felix van Maanen als minister van Justitie en Politie was aangetreden. De post van commissaris-generaal verdween maar daar stond tegenover dat het aantal commissarissen sterk werd uitgebreid, zij het dat zij een andere titel kregen, namelijk die van ‘commis van toezigt’.

The King of Holland and the Dauphin, *Engelse spotprent uitgegeven door W. Holland, 1806; Rotterdam, Atlas van Stolk, inv.nr.*

22069.

Mede door Lodewijks censuurbeleid zijn spotprenten uit de tijd van Lodewijk Napoleon schaars. De meeste werden gemaakt in Engeland waar cartoonisten als James Gillray en Thomas Rowlandson werkzaam waren. In hun prenten worden de Hollanders vaak als pijp rokende en jenever drinkende kikkers afgebeeld. Deze prent uit 1806 loopt vooruit op de smokkelproblematiek die door de handhaving van het continentaal stelsel zou ontstaan.

De gedeelde verantwoordelijkheid voor het toezicht op het continentaal stelsel was vanaf het begin een bron van spanning tussen de ministers van Financiën en van Politie. Reeds in de aanloop van een regeling was er sprake van vele stekeligheden, vooral van de zijde van Gogel. In december 1806 werd echter tot een soort van *modus vivendi* besloten: het toezicht op het goederenverkeer zou ‘exclusivement’ het terrein worden van Financiën, en Politie zou ‘uniquement’ bevoegd zijn op het gebied van het personenverkeer. Deze regeling zou uiteindelijk formeel van kracht blijven tot de komst van de Dienst der Douanes in 1809, al zou het primaat van de controle op beide aspecten van de blokkade door Lodewijk voor korte periodes nu eens bij de ene en dan weer bij de andere minister worden gelegd.

In de praktijk bleek een onderscheid tussen de competenties van de commies van Financiën en de politiebeambten erg moeilijk te maken en de conflicten tussen de betrokken apparaten zijn dan ook talrijk geweest. Ook voor de ambtenaren zelf was de gezagsstructuur erg onduidelijk. De onderlinge competentiestrijd bereikte een zekere climax toen, na een hooglopend meningsverschil in Scheveningen tussen de plaatselijke commies van convoien en licenten

en de commies van toezicht, de minister van Justitie en Politie van de laatste rechtstreeks de vraag kreeg voorgelegd wie van beiden het nu voor het zeggen had: hij of de fiscaal ambtenaar?

Het lag in de bedoeling dat de Dienst van de Douanes, waarvan de oprichting overigens bijdroeg tot Van Maanens ontslag aanvraag, een einde zou maken aan deze concurrentiestrijd. Alle ambtelijke taken op het gebied van het handhaven van de blokkade zouden voortaan bij deze organisatie worden ondergebracht. Aan het hoofd van de dienst kwam een aparte directeur der Douanes die uitsluitend aan de Koning verantwoording schuldig was. Door de invasie van Walcheren zou het plan echter maar in beperkte mate tot uitvoering kunnen worden gebracht.

Smokkel en corruptie

Uit het voorgaande mag blijken dat Lodewijk in de praktijk beslist serieuze pogingen heeft ondernomen om het continentaal stelsel te handhaven. Dat hij in zijn pogen faalde had drie hoofdoorzaken. In de eerste plaats was het bestrijden van de smokkel een vechten tegen de bierkaai of in de woorden van Lodewijk die al zijn geciteerd: een poging om de huid te beletten te zweten. Holland was met de Zeeuwse en Zuid-Hollandse delta, de Waddeneilanden en de strategische ligging ten opzichte van Engeland vrijwel niet te vrijwaren van een ontduiking van de blokkade op grote schaal. Hoewel systematische studies naar de smokkel en het onderhouden van de 'illegale communicatie' met Engeland helaas nog steeds ontbreken, is het uit de gegevens die inmiddels bekend zijn toch overduidelijk dat de ontduiking van de blokkade gigantisch is geweest. Smokkelen was lucratief voor alle lagen van de bevolking, niet in de laatste plaats voor de vele vissers, ambachtslieden en dagarbeiders voor wie de verdiensten van een transport van enkele balen koffie of vaatjes suiker op één nacht al snel gelijk stonden aan enkele maanden loon.

Een indruk van de omvang van de smokkel geeft een rapport van de geheim agent van politie Coulliboef in december 1809, waarin hij meldt dat alleen al door scherpere controles aan de Zuid-Hollandse kust in een tijdsbestek van drie weken voor een miljoen aan goederen zou kunnen worden onderschept. Veelzeggend over de omvang van de smokkel is ook het optreden van de Zeeuwse koopman Cornelis Cats, die in april 1809 er niet voor terugschrok om een controlebeampte niet minder dan 40.000 gulden ineens toe te stoppen en daarna een provisie te beloven 'zoveel als de winsten van de verdere negotie zouden opleveren'.¹¹

Minstens zo omvangrijk en belangrijk als de smokkel van koloniale waar en Engelse textielfabrikaten was voorts het illegale reizigers- en postverkeer op en van Engeland. In dit bedrijf waren vooral de vissers langs de Zeeuwse en Zuid-

11 Joor, *De Adelaar en het Lam* (noot 2), 429.

Hollandse actief. In het postverkeer kwamen zendingen van duizenden brieven van Londen per vissersboot voor. Het reizigersverkeer was op verregaande wijze geprofessionaliseerd, compleet met illegale reisagenten die vanuit koffiehuizen, zoals het *Klein Schippershuis* in Rotterdam, een volledig verzorgde overtocht aanboden voor zo'n driehonderd gulden per persoon.¹²

Een bijkomend effect van de enorme bedragen die in de smokkel en het illegale personenverkeer omgingen was de ontstellende corruptie binnen het gehele ambtenaren- en opsporingsapparaat. In alle geledingen en op allerlei manieren werd de smokkel tegen betaling ondersteund. Gendarmes stonden op de uitkijk bij het lossen van vissersboten, seinwachters gebruikten hun seinen die ter bestrijding van smokkel langs de kust waren opgezet om de smokkelaars op zee te waarschuwen in plaats van het nabij gestationeerde militaire detachement. Herhaaldelijk werden er politiebeambten gearresteerd die waren bezweken voor de verleidingen van het grote geld. De corruptie bleef bovendien niet beperkt tot het uitvoerend niveau. De Franse consuls en legercommandanten in Vlissingen accepteerden, volgens de rapporten van de minister van Politie, tonnen aan smeergeld. Maar ook in Lodewijks directe omgeving kwam fraude voor. Zelfs Gogel, in de historiografie toch een kampioen van integriteit, lijkt zich niet te hebben onthouden van deelname aan de smokkelpraktijk. Zo duikt zijn naam op in een politiebuletin van de gevreesde Franse minister van Politie Fouché van april 1809, waarin Lodewijks minister van Financiën als de mogelijke eigenaar van een aangehouden schip wordt genoemd, dat een lading smokkelwaar vervoerde ter waarde van '12 millions'.¹³

Naast de geografische en economische complicaties was de slechte werking van de opsporingsapparaten in de praktijk een oorzaak van Lodewijks falend blokkadebeleid. De verschillende opsporingsapparaten gingen niet alleen ten onder aan corruptie, ook hun onderlinge competentiestrijd maakten deze diensten, zoals al is aangestipt, volledig vleugellam. Lodewijk heeft dit laatste aspect proberen te ondervangen door de oprichting van de Dienst der Douanes maar deze heeft zijn succes nooit kunnen bewijzen in de praktijk.

Als laatste, nauwelijks bekende oorzaak van Lodewijks falen, moet hier ten slotte Napoleons eigen houding tegenover het continentaal stelsel en de keizerlijke blokkadepolitiek zelf worden genoemd. Zoals al in verband met de invoering van het stelsel is opgemerkt, voerde Napoleon een beleid dat zich kenmerkte door een zekere dubbelhartigheid. Enerzijds eiste hij een strikte nakoming van de bepalingen, anderzijds hield hij een zekere ruimte open om de blokkade, als het voor hem en Frankrijk voordeel opleverde, te behandelen met soepelheid. Deze ambivalentie ten aanzien van de blokkade bleef kenmerkend voor Napoleons houding tegenover Lodewijk. Zo liet hij hem een geheime koeriersdienst op Londen onderhouden om zich te verzekeren van Engelse

12 Joor, *De Adelaar en het Lam* (noot 2), 434.

13 Bulletin Fouché 18 april 1809, in: E. D'Hauterive (J Grassion), *La police secrète du premier Empire. Bulletins quotidiens adressés par Fouché à l'Empereur Nouvelle série (1809-1810)* (Paris 1964) 21. Vermoedelijk gaat het hier om twaalf miljoen francs en niet guldens.

correspondentie en nieuwsberichten en eiste hij herhaaldelijk van zijn broer om diplomatiek verkeer dat hem welgevallig was bij een overtocht van of naar Engeland behulpzaam te zijn. Door de ene keer de teugels te laten vieren op het punt van handhaving van de blokkade om die direct weer strak aan te halen als Lodewijk meende van de geboden ruimte gebruik te kunnen maken voor eigen Hollandse doeleinden, hield Napoleon zijn broer bewust in grote onzekerheid. De keizer kon de koning van Holland hierdoor persoonlijk en politiek manipuleren en zijn positie van volkomen onderhorigheid bestendigen. Het drama van Lodewijk was dat hij er maar steeds niet in slaagde om Napoleons ware bedoelingen te peilen op politiek en persoonlijk terrein.

De problematiek rond het continentaal stelsel zorgde uiteindelijk ook voor het einde van Lodewijks koningschap. Vanaf het begin 1810 sloeg Napoleon een nieuwe koers in op het gebied van de blokkade, die spoedig formeel zijn uitwerking zou krijgen in de decreten van Trianon en Fontainebleau. De kern van het nieuwe beleid was, dat Frankrijk brak met het 'systeem van Tilsit', dat Napoleon in juni 1807 met de Russische tsaar Alexander was overeengekomen en dat was gebaseerd op een formele gelijkwaardigheid bij het handhaven van de blokkade. De nieuwe politiek hield in dat van de onderworpen staten en bondgenoten een volledige stopzetting van handel en contacten met Engeland werd vereist, terwijl de regels voor Frankrijk zelf werden versoepeld. De keizer hield zich het recht voor om aan eigenaren en kapiteins van Franse schepen 'licenties' te verstrekken, waarmee zij van en naar het Britse Rijk mochten varen. Voor de goede uitvoering van dit stelsel moesten de vazalstaten zo veel mogelijk onder een Frans dwangregime van militairen en douaniers worden gebracht. Eind juni 1810 zette Napoleon, wat Holland betreft, de beslissende stap door maarschalk Oudinot, hertog van Reggio, met zijn troepen en een groot regiment douaniers op te laten trekken naar Amsterdam. Lodewijk wachtte de komst van Reggio, die op 4 juli was bepaald, niet meer af. Hij vreesde dat hij de gevangene zou worden van zijn broer en abdiceerde op 1 juli 1810. Napoleon had, nog voordat hij officieel van Lodewijks troonsafstand en vlucht had gehoord, het concept van het Inlijvingsbesluit al gereed. Bij decreet van Rambouillet, uitgevaardigd op 8 juli maar gedateerd op 9 juli 1810, bepaalde hij in zakelijke termen 'de vereniging van Holland met het Keizerrijk'. Het inlijvingsscenario dat reeds opdoemde in de fabel van *De kikkers die een koning vragen* – 'Petit-chou' was in mei 1807 in Den Haag aan difterie gestorven – was voor de daaropvolgende drie en half jaar voor de Hollanders werkelijkheid geworden.

Concluderend kan worden gesteld, dat het Decreet van Berlijn, waarbij het continentaal stelsel werd geproclameerd, het resultaat was van een langer lopend proces waarbij het politieke *système continental* en de economische *blocus terrestre* volledig werden geïntegreerd. 'Système continental' en 'blocus terrestre' waren de pijlers van Napoleons expansiepolitiek, die erop gericht was om de onderworpen gebieden en vazalstaten op het continent tot Franse

wingewesten te maken en tot werktuigen in de strijd tegen aartsrivaal Engeland. Voor Lodewijks koningschap is de problematiek van het continentaal stelsel bepalend geweest. De blokkade van Engeland domineerde vanaf het begin de persoonlijke relatie tussen Lodewijk en Napoleon en stortte de verhoudingen tussen het koninkrijk Holland en het Franse keizerrijk in een voor Lodewijk onbeheersbare dynamiek.

Lodewijk Napoleon heeft door regelgeving en door het opbouwen van controle-apparaten serieuze pogingen ondernomen om te voldoen aan de eisen van zijn broer. Het beeld van een halsstarrige en volstrekt onwillige Lodewijk bij het handhaven van het continentaal stelsel is dan ook niet juist. Dat Lodewijks blokkadebeleid mislukte kwam door de enorme omvang van de smokkel die wegens de geografische ligging, de economische betekenis en de verregaande corruptie niet te bestrijden was; verder door de spanningen tussen de verschillende opsporingsapparaten op zowel het leidinggevend als het uitvoerend niveau en de dubbele en voor Lodewijk onduidelijke houding die Napoleon zelf bij het handhaven van de blokkade innam. Voor Napoleon telden in feite alleen het Franse en zijn eigen belang. In de nieuwe continentale orde, waar Napoleon vanaf begin 1810 aan werkte, was voor het koningschap van Lodewijk geen plaats meer. Holland werd nu behalve met Franse militairen ook met douaniers bezet en vervolgens geannexeerd. Lodewijk abdiceerde en vluchtte naar Oostenrijk. De beide broers Bonaparte zouden elkaar daarna nooit meer schrijven of zien.

J. Joor, Zeeburgerkade 284, 1019 HL Amsterdam, jjoor@wx.nl